

Kuramdan Uygulamaya Anlam Bilimi

Editör: Bilginer ONAN

Editör: Prof. Dr. Bilginer ONAN

**Kuramdan Uygulamaya
ANLAM BİLİMİ**

ISBN 978-625-7880-47-3

DOI 10.14527/9786257880473

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**idir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ekim 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Anlam bilimi, göstergelerin içerik boyutunu inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Antik Yunan'dan ve Eski Hint'ten itibaren süregelen dil çalışmalarının uzun tarihine bir göz attığımızda dilin anlam boyutunun bilimsel anlamda 20. yüzyılın birinci yarısından sonra paradigmatik olarak gündeme gelmeye başladığını görüyoruz. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra anlam bilimi alanı, göstergebiliminin önemli bir alt disiplini olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün geldiğimiz noktada anlam biliminin, göstergebilim başta olmak üzere medya, sinema, eğitim, edebiyat ve güzel sanatların bütün alanlarını doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilgilendirdiğini görüyoruz. Bu alanların anlam bilimiyle ilişkileri, yine bu çalışma kapsamında ayrı ayrı bölümler hâlinde ele alınmıştır. Kuşkusuz, bu saydığımız alanlar içerisinde bireyin anlam olgusu karşısında analiz ve algı gücünü etkileyen en temel alan eğitimidir. Anlamı oluşturan, sistemleştiren ve aktaran en yetkin ileti kodunun dil olması sebebiyle de bu temel alanın özelde dil eğitimi olduğunu söyleyebiliriz.

Bugün ülkemizde dil eğitiminin lisans düzeyinde müfredat içeriklerine göz attığımızda temel dil becerileri, eğitim bilimleri, edebiyat ve dil sisteminin temel yapılarını temsil eden ses, şekil ve cümle bilgisi üzerine kurgulandığını görmekteyiz. Bu müfredat içeriği, son derece karmaşık bir sistem özelliği gösteren dilin eğitime yönelik parametreleri sarmalıyor olsa da söz konusu, dilin temel yapıları olduğunda, dilin anlam yönünü öğretmen yetiştirme sürecine tam olarak yansıtılmamaktadır. Okuma becerisi başta olmak üzere temel dil becerileri olarak nitelendirilen dinleme / izleme, konuşma ve yazma becerilerinin geliştirilmesinde dil ve görsellerin anlamsal özellikleri önemli bir yer tutmaktadır.

Kuramdan Uygulamaya Anlam Bilimi isimli bu kitap, yukarıda sıralanan gerekçelerden hareketle ülkemizde anlam bilimi eğitimi alanındaki ihtiyaçları karşılayacak nitelikte kurgulanmış beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, geçmişten günümüze anlam bilimi alanının tarihî gelişimi ele alınmıştır. Bu bölümde, dilin anlam yönüne ilişkin çalışmalar eski dönem, orta dönem ve yeni dönem olmak üzere üç temel süreçte ele alınmıştır. Anlam biliminin kronolojik gelişiminin ele alındığı bu bölümde, Platondan başlayarak yerli ve yabancı literatürün elverdiği ölçüde, günümüze kadar tarihsel bir perspektif takip edilmiştir. Anlam biliminin günümüzdeki uygulama alanlarının ele alındığı ikinci bölümde, dil eğitimi alanının dışında edebiyattan medyaya, sinemadan görsel sanatlara kadar anlam biliminin doğrudan ve dolaylı olarak ilişkilendirildiği alanlar incelenmiştir. Sözcük düzeyinde anlam bilimi çalışmalarının incelendiği üçüncü bölümde, sözcük anlam bilimi konusu eş zamanlı ve art zamanlı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Eş zamanlı yöntem çerçevesinde, ta-

rihsel değişimden bağımsız olarak sözcüğün anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Sözcük düzeyinde anlam değişmeleri ise, zamana bağlı anlam değişmeleri ve bürünsel (prozodik) nitelikli anlam değişmeleri şeklinde iki temel parametre etrafında yoğunlaşmaktadır. Tümce düzeyinde anlam bilimi çalışmalarının ele alındığı dördüncü bölümde, Türkçe tümce yapılarının ayrıntılı anlam özellikleri, örnekler çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu bölümde tümce ve sözce kavramlarından başlayarak Türkçenin öge diziliş sistemi ele alınmış, tümcelerin içerdiği anlam özellikleri kategorik alt başlıklar çerçevesinde analiz edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türkçe Dersi Öğretim Programlarının sözcük ve tümce düzeyinde analiz edildiği beşinci bölümde, Cumhuriyet Döneminde yayımlanan davranışçı ve yapılandırmacı bütün ilkökul ve ortaokul Türkçe Programları kronolojik bir bakış açısıyla, içerdikleri sözcük ve tümce anlam bilimi unsurları yönünden nicel ve nitel bir anlayışla ele alınmıştır.

Kuramdan Uygulamaya Anlam Bilimi isimli bu kitap, anlam bilimi alanını kuramsal yönden inceleyen ve kuramsal bilgileri pedagojik anlamda somutlaştıran bir nitelik taşımaktadır. Adı geçen çalışmanın bu yönüyle ortaokul Türkçe Öğretmenlerine, Sınıf Öğretmenlerine, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlerine, Eğitim Fakültelerinin Türkçe ve Sınıf Öğretmenliği Bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarına, Fen Edebiyat Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde öğrenim gören öğrencilere, dilbilimi, dil öğretimi ve göstergebilim alanında araştırmalar yapan akademisyenlere ve bütün bu alanlarda lisansüstü öğrenim gören yüksek lisans ve doktora öğrencilerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu kitabın hazırlanmasında bölüm yazarı olarak yer alan çok değerli meslektaşlarım Arş. Gör. Ali Ferhat ÖMEROĞLU'na, Prof. Dr. Yusuf DOĞAN'a, Doç. Dr. Mustafa Onur KAN'a ve Doç. Dr. Ahmet BALCI'ya özenli ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür etmek istiyorum.

Kitabın dizgi, grafik ve baskısı sürecinde gerekli titizliği gösteren PEGEM Yayınevi'nin çok değerli yönetici ve personeline teşekkür ediyorum.

Zaman ve toplum, dillerin en iyi öğretmenidir. Daimi öğrencilerinden birinin Türkçe olması dileğiyle...

Editör: *Prof. Dr. Bilginer ONAN*

Antakya - 2020

Bölümler ve Yazarları

Editör: Prof. Dr. Bilginer ONAN
ORCID No: 0000-0002-1051-5329

1. Bölüm: Anlam Biliminin Tarihi Gelişimi

Arş. Gör. Ali Ferhat ÖMEROĞLU - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1756-7041

2. Bölüm: Anlam Bilimi ve Uygulama Alanları

Prof. Dr. Yusuf DOĞAN - Gazi Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8384-9808

3. Bölüm: Sözcük Anlam Bilimi

Prof. Dr. Bilginer ONAN - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1051-5329

4. Bölüm: Tümce Düzeyinde Anlam Bilimi Çalışmaları

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8319-0791

5. Bölüm: Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Anlam Bilimi

Doç. Dr. Ahmet BALCI - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-7424-592X

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM

ANLAM BİLİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Giriş.....	1
1. Eski Dönem'de Anlam Arayışları	2
2. Orta Dönem'de Anlam Arayışları.....	12
3. Yeni Dönem ve Anlam Biliminin Ortaya Çıkışı.....	30
3.1. 1883-1950 Yılları Arasında Anlam Bilimi	31
3.2. 1951-2000 Yılları Arasında Anlam Bilimi	46
Genel Değerlendirme.....	53

2. BÖLÜM

ANLAM BİLİMİ VE UYGULAMA ALANLARI

1. Eğitim ve Öğretim Çalışmalarında Anlam Bilimi	58
1.1. Eğitim Süreçlerinde Anlam Bilimi.....	59
1.2. Eğitim-Öğretim Materyallerinde Anlam Bilimi.....	64
2. Edebiyatta Anlam Bilimi	78
3. Sinema ve Tiyatroda Anlam Bilimi.....	84
4. Reklamlarda Anlam Bilimi	90
5. Günlük Hayatın İçindeki Diğer Örneklerde Anlam Bilimi	97
5.1. Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi ve Anlam Bilimi.....	97
5.2. Kodlar Arasındaki Farklılığın Anlamaya Etkisi.....	98
Genel Değerlendirme.....	99

3. BÖLÜM

SÖZCÜK ANLAM BİLİMİ

1. Gösterge Nedir?	102
2. Dil Göstergesi	103
3. Sözcük (Kelime)	105
4. Kavram.....	106
5. Kavramlaştırma	108
6. Kavram Alanı ve Kelime Ailesi.....	111
7. Anlam ve İlgili Kavramlar.....	113
8. Sözcük Anlam Bilimi	117
9. Sözcük Anlam Biliminin Temel Unsurları.....	118
9.1. Temel Anlam (Gerçek Anlam, Göndergesel Anlam, Düz Anlam)	118
9.2. Yan Anlam.....	120
9.3. Mecaz Anlam.....	123
9.4. Çok Anlamlılık	124
9.5. Eş Anlamlılık	126
9.6. Eş Seslilik (Eş Adlılık- Sesteş - Ündeş) ve Eş Yazımlılık	128
9.7. Tasarımlar ve Duygu Değeri.....	129
9.8. Benzetme.....	132
9.9. Aktarmalar	133
9.10. Karşıt (Ters - Zıt) Anlamlılık.....	137
9.11. Bağdaştırma	139
9.12. Örtülü Anlam	144
9.13. Kılınış ve Görünüş	147
9.14. Terim	148
9.15. Yerlileştirme.....	149
9.16. Somut ve Soyut Anlamlı Sözcükler	151
9.17. İkilemeler	152
9.18. Yansıma Sözcükler	153
10. Sözcük Düzeyinde Anlam Değişmeleri	154
10.1. Zaman İçerisinde Gerçekleşen Anlam Değişmeleri.....	154
10.2. Bürünsel (Prozdik) Nitelikli Anlam Değişmeleri.....	158
Genel Değerlendirme.....	161

4. BÖLÜM

TÜMCE DÜZEYİNDE ANLAM BİLİMİ ÇALIŞMALARI

1. Tümce Anlam Bilimi.....	163
1.1. Tümce	163
1.2. Sözce	164
1.3. Tümcenin Bilgi Yapısı: Konu-Yorum Kavramları.....	165
1.4. Tümcede Eş Anlamlılık ve Karşıt Anlamlılık.....	166
1.5. Üretici Dilbilgisi ve Derin Yapı-Yüzey Yapı.....	166
1.6. Tümce Anlam Bilimi Açısından Önvarsayım ve Sezdirim.....	167
2. Türkçenin Tümce Anlam Bilimi.....	168
2.1. Türkçede Öge Diziliş Sistemi ve Bu Sistemin Anlama Etkileri	168
2.2. Tümcelerin Sunduğu Anlam Özellikleri.....	171
2.2.1. Tanım Tümceleri.....	171
2.2.2. Tasarı Tümceleri.....	172
2.2.3. Yorum Tümceleri	172
2.2.4. Öneri Tümceleri.....	172
2.2.5. Olasılık Tümceleri.....	172
2.2.6. Kesinlik Tümceleri.....	173
2.2.7. Eleştiri Tümceleri.....	173
2.2.8. Öz Eleştiri Tümceleri.....	173
2.2.9. Varsayım Tümceleri.....	173
2.2.10. Uyarı Tümceleri	174
2.2.11. Abartı Tümceleri.....	174
2.2.12. Kararlılık Tümceleri	174
2.2.13. Kararsızlık Tümceleri	174
2.2.14. Ön Yargı Tümceleri	175
2.2.15. Tahmin Tümceleri	175
2.2.16. Beğeni Tümceleri.....	175
2.2.17. Ayıplama Tümceleri	175
2.2.18. Sitem Tümceleri	175
2.2.19. Usañ Tümceleri	176
2.2.20. Endişe Tümceleri	176
2.2.21. Pişmanlık Tümceleri	176

2.2.22. Hayıflanış Tümceleri	176
2.2.23. Şaşıрма Tümceleri	176
2.3. Türkçede Soru Tümcelerinin İçerdikleri Anlam Özellikleri	177
2.4. Çekim Eklerinin Tümce Anlamına Etkisi.....	181
Genel Değerlendirme.....	186

5. BÖLÜM

TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ANLAM BİLİMİ

1. İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programları	190
1.1. 1340 (1924) İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı	190
1.2. 1926 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı.....	193
1.3. 1930 İlk Mektep Türkçe Müfredat Programı.....	196
1.4. 1936 İlkokul Türkçe Programı	196
1.5. 1948 İlkokul Türkçe Programı.....	200
1.6. 1968 İlkokul Türkçe Programı.....	205
1.7. 2004 İlköğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı.....	210
2. Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programları.....	217
2.1. 1340 (1924) Lise Birinci Devre Müfredat Programı.....	218
2.2. 1929 Ortamektep Türkçe Programı	221
2.3. 1931-1932 Ders Senesi Tadilatı Türkçe Programı	225
2.4. 1938 Ortaokul Türkçe Programı	226
2.5. 1949 Ortaokul Türkçe Programı	226
2.6. 1962 Ortaokul Türkçe Programı	234
2.7. 2005 İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı	234
3. İlköğretim (İlkokul ve Ortaokul) Türkçe Dersi Öğretim Programları.....	242
3.1. 1981 Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı	242
3.2. 2015 İlköğretim Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı	250
3.3. 2017 Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1-8. Sınıflar)	254
3.4. 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)	258
Genel Değerlendirme.....	262
Kaynaklar.....	263

1. BÖLÜM

ANLAM BİLİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Ali Ferhat ÖMEROĞLU*

ORCID No: 0000-0002-1756-7041

GİRİŞ

Dilin anlam yönünü inceleyen ve bugün bir bilim dalı olarak karşımıza çıkan anlam bilimi, yapılan araştırmalarla geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Literatürde genellikle anlamın incelenmesi (Palmer, 1976; Lyons, 1977; Leech, 1981) olarak tanımlanan anlam bilimi; sözcüklerin anlamlarını (Guiraud, 1999), göstergenin gösterilen bölümünü inceleyen dil bilimi dalı (Vardar, 2002) olarak da tanımlanmıştır. Pierre Lerat'ın "Anlam bilimi; sözcüklerin, tümcelerin ve sözcele- rin anlamının incelenmesidir." (Tamba-Mecz, 1988: 9) şeklinde daha belirgin ve daha kapsamlı bir tanım yaptığı söylenebilir. Bu araştırma alanı, Greimas (1983: 4) tarafından "yoksul bir akraba: anlam bilimi" başlığıyla değerlendirilmiştir. Dil biliminin diğer alanlarıyla karşılaştırıldığında anlam biliminin ihmal edilmiş bir alan olarak karşımıza çıktığı görülür. Oysa bu çalışma alanı, dil yetisine sahip insanlar için önemlidir. "Anlam bilimi insan zihninin -düşünce süreçleri, biliş, kavramsallaştırma- çalışmasının merkezinde yer alır ve tüm bunlar, dünyadaki deneyimlerimizi dil yoluyla sınıflandırma ve aktarma şeklimizle yakından bağlan- tılıdır" (Leech, 1981: IX). İnsanın yaşadığı dünyada sahip olduğu deneyimleri dil yoluyla aktardığı düşünüldüğünde tarih boyunca dil ve düşünce arasındaki ilişki, çalışmalara konu olmuştur. Anlam bilimi, bu yönüyle bireyler tarafından konu- şulan dil ile o bireylere ait düşüncelerden hareketle oluşmuştur.

Anlam bilimini ilgilendiren dolaylı veya doğrudan yapılan çalışmaların ta- rihine baktığımızda Eski Dönem'e kadar gidebilmek mümkündür. Ancak anlam biliminin karşımıza çıkması, dil biliminin diğer alanlarıyla karşılaştırıldığında çok eski değildir. 1883'te Fransız dil bilimci Michel Bréal'e ait makalede geçen

* Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.

'*sémantique*' terimi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkin bir şekilde kullanılan terimler arasında yer almıştır. Guiraud (1999: 16); semantik (Fransızca *sémantique*) sözcüğünün, '*sema*' (gösterge) kökenli Yunanca *semainô* (şu ya da bu anlama gelmek, anlam aktarmak) sözcüğüne bağlandığını, başlangıçta anlamın sıfatı, 'anlamsal' demek olduğunu ifade eder. Bununla birlikte *semasiyoloji*, *semiyotik*, *semiyoloji* gibi terimlerle de anlam çalışmalarının yürütüldüğü bilinmektedir. Semiyotik veya semiyoloji, günümüzde gösterge bilimi terimini karşılamaktadır. Carnap (1942: 3), anlam bilimini gösterge biliminin bir bölümü olarak değerlendirmiştir. Gösterge bilimi ve dilin sadece gösterilen boyutuyla ilgilenen anlam bilimi, aynı alanlar olmasa da birbirinden tamamen bağımsız alanlar değildir. Dil bilimcilerin yapmış olduğu gösterge bilimi çalışmalarında dil göstergelerinin anlamı içeren bölümleriyle de karşılaşılmaktadır. Ancak Bréal'in semantik terimini kullanması ve sonrasındaki çalışmalarla birlikte varlığını sürdüren anlam biliminin tarihî gelişim sürecini incelemek ve bu alanın gelişimine zemin hazırlayan çalışmalara bakmakta yarar vardır.

Tamca-Mecz (1998: 13) anlam bilimi gibi gelişimi çizgisellikten uzak olan bir dalı dönemlere göre kesitlere ayırmanın oldukça güç olduğunu, anlam biliminin tarihi içinde kesin bir dönüm noktası oluşturdukları için, olsa olsa, bu gelişime 'damgasını vuran' olayların saptanabileceğini belirtmektedir. Bu bölümde anlam bilimini ilgilendiren ve bu alanın gelişmesini sağlayan çalışmalar geçmişten günümüze incelenmiştir. Ancak incelemelerde verilen dönemlere göre yapılan kesitler, anlam biliminin gelişimi dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta semantik terimi kullanılmadan önce Eski Dönem ve Orta Dönem'deki çalışmalara, sonrasında semantik teriminin kullanılmasıyla birlikte Yeni Dönem'de gerçekleştirilen anlam çalışmalarına bakılmıştır. Daha önce yapılan araştırmalar** taranarak anlam biliminin tarihî gelişiminde önemli rol oynayan durumlar incelenmiştir.

1. ESKİ DÖNEM'DE ANLAM ARAYIŞLARI

Dil felsefesi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde filozofların ve dil bilimcilerin anlamla ilgili düşüncelerine ulaşmak mümkün olup varlıkların ve kavramların anlaşılmasını sağlayan kelimelerin nasıl oluştuğuyla ilgili Eski Dönem'de çeşitli tartışmalar vardır. Özellikle "Sokrat öncesi dönemdeki tartışma konularından biri, dildeki kelimeler ile bunların gösterdikleri nesnelere ve kavramlar arasındaki bağlantının doğuştan mı geldiği yoksa insanlar tarafından mı yaratıldığı"dır

** Filozofların ve dil bilimcilerin tespit edilmesinde Doğan Aksan (2015, 2017), Irène Tamba-Mecz (1998) ve Keith Allan'ın (2015) anlam biliminin tarihî gelişimine yönelik verdikleri çalışmalardan hareket edilmiştir.

(Başkan, 2003: 23). Kelimelerin tabiattan geldiğini veya insanlar arasında uzlaşmaya dayalı olarak oluştuğunu savunanlar arasında Sokrat öncesi filozoflarını görebilmek mümkündür. “Heraklitos’a göre tabiatta bir düzen bulunmakta ve bu düzen insan dilinde belli olmaktadır. Bu bakımdan kelimeler doğuştan veya tabiattan gelmez. Demokritos’a göre ise, kelimeler belki de tabiattaki varlıkların birer görüntüsü, birer kopyasıdır, fakat sonraları bu özellik kaybolmuştur. Kelimelerin bugünkü değerleri, insanların kendi eserleri olup onlar arasındaki karşılıklı bir anlaşmadan doğmuştur. Böylece bütün tartışma, dilin veya dar anlamı ile kelimelerin ortaya çıkışı üzerine toplanmış, fakat insan dili, felsefenin bir parçası olarak incelenmekten kurtulamamıştır” (Başkan, 2003: 24).

Eski Yunanda nesnelerin nasıl adlandırıldığıyla ilgili olarak anlam arayışlarının bu döneme kadar uzandığı söylenebilir ve bu arayışlarda Platon’a kadar gitmek mümkündür. Yunan filozoflarından **Platon** (M.Ö. 427-347) zengin ve aristokrat bir Atina ailesinde doğmuştur. Rakipleri Spartalılarla yapmış oldukları Peleponnes Savaşı (431-404) sırasında Atina’da büyümüş ve Sokrates’in öğrencileri arasında yer almıştır (Bobonich, 2013: 1; Belfiore, 2006: 229). “Anlam bilimi konuları içinde düşünülebilecek olan kimi konuların, örneğin nesne ile onun dildeki karşılığı, adı arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı sorununun daha İ.Ö. 4. yüzyılda Eski Yunanda Platon’un **Kratylos** adlı yapıtında ele alınarak tartışıldığı bilinmektedir. Bu eserde Sokrates en eski ad verenin; ikonik olan dille ifade edilen nesnenin özünü yakalayan bir ad seçtiği hipotezini sürdürür” (Aksan, 2017: 21; Allan, 2016: 48). Bu hipotezde nesnenin özünü yakalamada seçilen kelimenin doğal bir şekilde oluştuğu görüşü yatar. Sokrat Devrinde “bu diyalogda konuşanlardan Kratylos, daha önceki filozoflardan Heraklitos’un fikirlerini tutmakta, karşısındaki Hermogenes ise, Demokritos’un fikirlerini yansıtmaktadır. Kratylos’a göre, insan dilindeki kelimeler, anlamlarını doğuştan kazanmışlardır. Bu nedenle kelimeler ile bunların gösterdikleri nesnelere ve kavramlar arasında doğuştan gelen bir bağ vardır. Onun için her nesne veya kavramın ancak bir tane doğru kelimesi olmalıdır. Hermogenes’e göre ise, kelimelerin ses yapısı ile gösterdikleri nesne veya kavramların yapısı arasında ayrılıklar bulunmakta ve kelimelerin anlamları, gösterdikleri şeylerle ilgili olmamaktadır” (Başkan, 2003: 24). Platon ise “*Kratylos* diyalogunda doğalcı görüş ile uzlaşımçı görüş arasında bir tartışma yürütür ve kendi görüşlerini, Sokrates’in ağzından ifade eder” (Saygın, 2018: 1). Nesneyi adlandırma üzerine ortaya konan görüşlerle anlam arayışları gerçekleştirilmeye çalışılır. Sokrates; başarılı bir şekilde iletişim kurabildiğimiz için Hermogenes’in savunduğu keyfi dil anlayışına realist bir dil anlayışıyla karşı çıkar. Aynı şekilde Kratylos’un adların doğası gereği doğru olduğu görüşüne karşı da Sokrates, ad-yapıcıların (name-makers) belli bir adı koyarken yanılmış olabileceklerini savu-

nur. Bu durumda Sokrates adlandırma durumunda her iki görüşü de benimsemez. Adların incelenmesinde gerçekliğin bilgisine ulaşmanın biricik ve en güvenilir yol olamayacağını söyleyerek tartışmayı sonlandırır (Demir, 2018: 31-32). Platon'un *Kratylos* diyalogunda dilin keyfiliği veya doğallığına yönelik tartışmalarda Sokrates, tartışmayı yürüten bir denge unsuru olarak görülebilir. Ancak Aysever (2002: 160), Sokrates'in adlar ile onların adlandırdıkları şeyler arasında belli sınırlar arasında uzlaşımın olduğunu kabul etmesinin bizi yanıltmaması gerektiğini, her ne kadar *Kratylos*'un doğalcılığını savunmasa da Sokrates'in temelde bir doğalcı olduğunu söylemenin mümkün olduğunu belirtir. Bu durum, bizlere dil göstergelelerinin oluşumunda gösteren ve gösterilen kavramlarını hatırlatmaktadır. "Platon, *Kratylos* adlı eserinde dilin gösteren ve gösterilen olmak üzere iki unsurla çalışan bir iletişim sistemini savunurken, gösterenin dilde bir kelime olduğunu ve gösterilenin dünyada 'temsil ettiği' veya 'ifade ettiği' nesne olduğunu söyler. Dolayısıyla, bu teoriye göre kelimeler ve olaylar doğrudan ilişkilidir. Kelime, iki kısımdan veya bileşenlerden oluşan bir 'göstergedir: yapı (gösteren) ve onun anlamı (gösterilen)" (Bagha, 2011: 1415). Buradan hareketle *Kratylos* ve Heraklitos, göstergenin oluşum sürecinde gösterenin gösterilene bağımlı olarak oluşturulduğunu savunurken, Demokritos ve Hermogenes ise gösterenin gösterilene anlatırken bağımsız olarak oluşturulduğunu savunmaktadır.

Bu dönemde sözcüğün hangi türe ait olduğuyla ilgili yapılan çalışmalara da rastlanmıştır. "Platon cümlelerin (*logos*) iki ana bileşeni olan *ónoma* (*isim*) ve *rhéma* (*fiil*) diye iki sözcük türü belirlemiş ve bu sözcük türlerini kabul etmiştir. Bu terimler incelendiğinde Platon'un ilk tanımlarının cümle parçaları, ifadelerin parçaları olarak yapıldığı fark edilir" (Robins, 1966: 7). Adlandırmayla birlikte anlatılmak istenen düşüncelerin nasıl ifade edileceği üzerine de çalışmaların incelenmesi yine Antik Dönem'de alınan konular arasında yer almaktadır. "Platon, *logos* terimini *Kratylos* (431C), *Theaitetos* (201C-D) ve *Sofist* diyalogunda şüpheye yer bırakmayacak şekilde cümle ve ifade anlamında kullanmıştır" (Çakmak, 1997: 125). Herhangi bir sözcüğün adlandırılması veya bu adların yan yana kullanılması anlama ulaşmayı sağlamamaktadır. "Platon, *Kratylos* diyalogunda *logos* teriminin tanımını yapmadan, anlamı bilinen bir terim olarak kullanmıştır. *Kratylos* diyalogunun amacı, adların anlamlılığı ve doğruluğunu açıklamak olduğundan, ifade konusu ikinci planda bırakılmıştır. İfade terimi ilk kez, geniş kapsamlı olarak *Theaitetos* diyalogunda incelenmiştir. İfade bireşik (sullabas) varlıklar, hakkındaki tasviri dile getiren sözcüklerden oluşmuş bir yapıdır. Söz gelişi, Platon'a göre, *tekerlek*, *kasa*, *dingil* gibi unsurların birleşmesinden meydana gelen *araba* bireşik bir varlıktır. Araba hakkındaki tasvir, söz konusu unsurların adları aracılığıyla ifade edilebilir, sadece araba adını söylemiş olmakla değil" (Çakmak,

1997: 133). Yani farklı unsurların bir araya gelmesiyle biresik bir varlık oluşuyorsa bu unsurları karşılayan sözcükler olmadan bir varlığın tanımlanması söz konusu değildir.

“Platon için ifadenin temel iki unsuru isim ve fiildir. Bağlaçlar, edatlar ve diğer kurucu unsurlar ikinci dereceden öneme sahiptirler. Hatta Platon’da Aristoteles’in anladığı manada özne ile yüklem terimlerine de yer yoktur. Platon’a göre ifade, sadece art arda söylenen isimlerden meydana gelmediği gibi, isimlerden ayrı olarak yalnızca fiillerden oluşmuş ad dizileri de ifadenin ortaya çıkması için yeterli değildir” (Çakmak, 1997: 136). Platon’un diyaloglarında adlandırma durumu, ifadelerin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili konulara yer vermesi, Antik Dönem’de anlam arayışlarının başladığını göstermektedir. Anlam bilimi kavramının geç bir zamanda oluştuğu düşünüldüğünde anlam üzerine yapılan en eski çalışmalara gitmek ve bu terimin oluşmasına bu çalışmaların zemin hazırladığını fark edebilmek önemlidir.

Platon’dan sonra Eski Yunan’da anlam üzerine çalışmaları olan düşünürlerden biri de *Aristoteles*’tir. M.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış olup babası Makedonya kralı III. Amytnas’ın saray hekimi Nickomachus’tur. Aristoteles M.Ö. 367 yılında Atina’da Platon’un Akademisine katılmış olup günümüze ulaşan yazıları biyoloji, mantık, metafizik, psikoloji, meteoroloji, politika, ahlâk, edebiyat eleştirisi, drama, retorik, şiir sanatı üzerine incelemeleri içerir (Schütrumpf, 2012: 1; Dunn, 2006: F75; Collins, 2015: 1). “Batı dünyasında, yüzyıllar boyunca ‘gramerin babası’ olarak anılmış olan Aristo, *Poetika* adlı eserinde kelimeleri inceleyerek bunları yapılarına göre sınıflara ayırmıştır. Böylece sofistlerin çekirdek olarak ortaya attıkları gramer çalışmaları, Aristo ile daha da gelişmiştir. Her ne kadar sofistlerden Protogoras ve sonra gelen Aristo, kelimelerin doğuştan mı, yoksa anlaşma yoluyla mı anlam kazandıkları üzerine fikir yürütmüşlerse de dil çalışmaları, artık felsefeden koparak bağımsızlaşmaya ve lengüistik kanalına girmeye başlamıştır” (Başkan, 2003: 26).

Platon, *Kratylos* adlı eserinde nesnelere verilen adlarla nesnelere arasında doğal bir ilişki olduğunu savunurken öğrencilerinden olan Aristoteles’in nesneye verilen adlarla ilgili düşünceleriyle logosa yüklediği düşünceler farklılık gösterir. Aristoteles’in gösterge teorisinde nesnelere, zihni tecrübe, konuşulan kelimeler ve yazılı kelimeler olmak üzere dört temel unsur vardır. Nesnelere ile zihni tecrübe doğal ve evrensel, konuşulan kelimeler ile yazılı kelimelerse keyfi ve tekil olup bunun arası yoktur. Böylece Aristoteles; dünyanın zihni tecrübesinin dünyadaki herkes için aynı olduğu, fakat dilin herkes için aynı olmadığı sonucuna varır (Demir, 2017: 32). Yani Aristoteles, Platon’dan farklı olarak nesnelere adları üzerinde uzlaşmacı anlayışı savunur. “Aristoteles logos’u, parçaları anlamlı olan ama kendi başlarına herhangi bir şeyi olumlu ya da olumsuz kılmayan anlamlı konuşma diye